

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

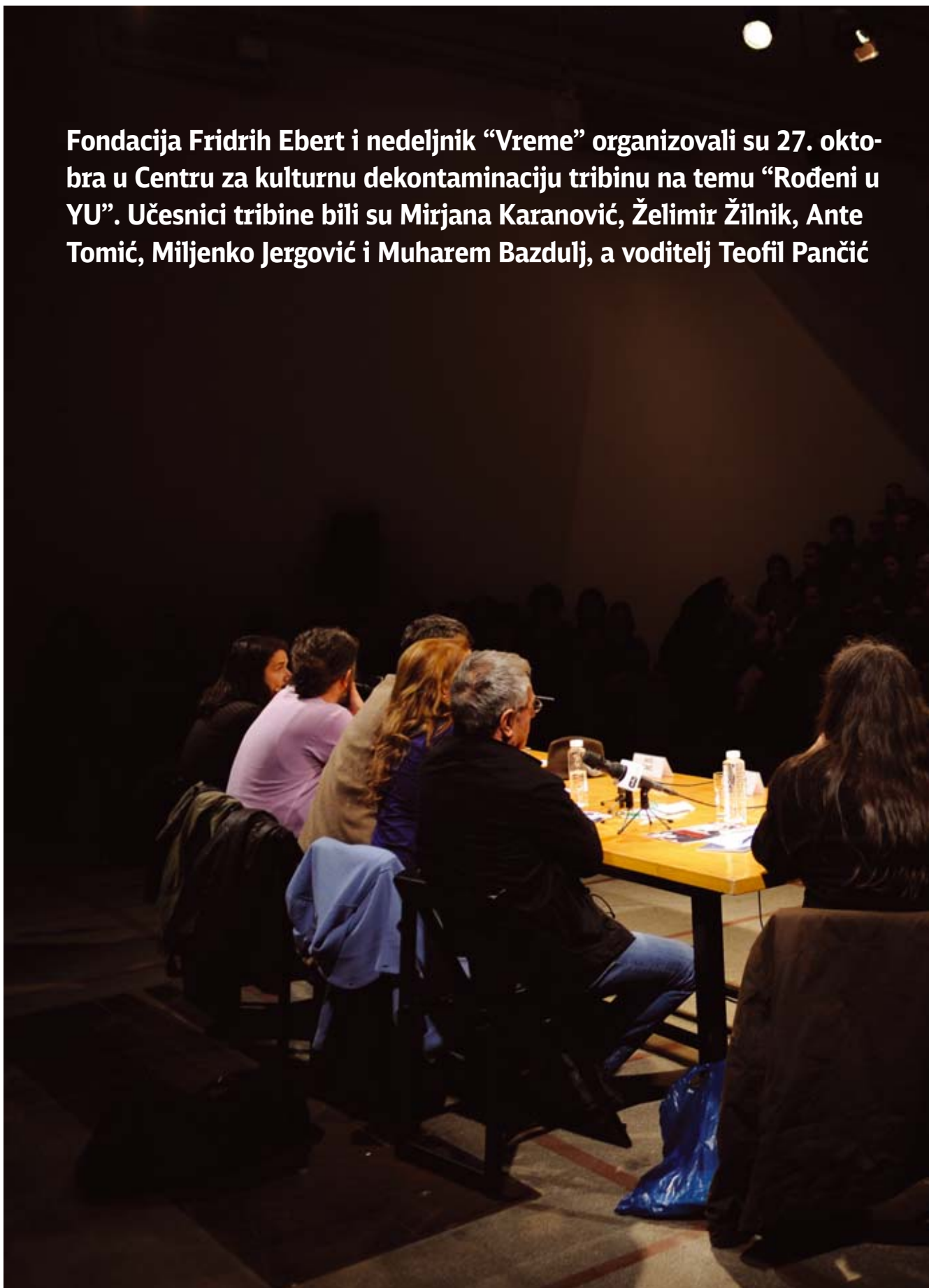
PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec

VREME

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Fondacija Fridrih Ebert i nedeljnik "Vreme" organizovali su 27. oktobra u Centru za kulturnu dekontaminaciju tribinu na temu "Rođeni u YU". Učesnici tribine bili su Mirjana Karanović, Želimir Žilnik, Ante Tomić, Miljenko Jergović i Muharem Bazdulj, a voditelj Teofil Pančić

Sećate li se Jugoslavije

Mirjana Karanović, glumica

Uflekano sećanje na vlastiti život

Čini mi se da je nama, ne samo u Srbiji, Jugoslavija i to šta je bilo, jako važno. Ja sam u jednom trenutku pomislila – pa, ljudi, kad umre neko, najljudskije je, human običaj, da dođeš u kuću te osobe koja je umrla i da sa onima koji su preživeli sediš i pričaš o pokojniku. I pričaš o tome šta ti je značilo. Taj dan ili dva provedena sa porodicom i sa prijateljima znači. To je neka vrsta oproštaja. Mi taj oproštaj nismo imali. Mi se sa tim pokojnikom nismo oprostili. Nismo se oprostili tada, ali mislim da nije kasno da neko vreme negde provedemo da bismo se s tim oprostili, da bismo shvatili šta je to bilo

>> Svi se strašno trude, sve te nove države, ideologije i ti neki pokretački tekstovi koji treba da ujedine nacije da se one ohrabre na svom putu ka budućnosti u novoj državi, u najboljem smislu omalovažavaju ili naprosto ocrnjuju, pljuju i sve najgore govore o Jugoslaviji. U tom kontekstu – biti jugonostalgican nešto je loše, strašno, sramotno

TEOFIL PANČIĆ: Nedeljnik “Vreme” i Fondacija “Fridrich Ebert” organizovali su u Centru za kulturnu dekontaminaciju tribinu na temu “Rođeni u YU”.

Verujem da smo manje-više svi prisutni rođeni u YU, a u izvrsnom smislu sasvim je moguće da ćemo zapravo svi i umreti u YU – kad god to bilo i kakve god okolnosti u tom trenutku bile.

Naziv ove tribine nije slučajna i proizvoljan. Nedavno je u Beogradu premijerno odigrana pozorišna predstava u Jugoslovenskom dramskom pozorištu u režiji Dine Mustafića *Rođeni u YU*. Ta pozorišna predstava nije tema ove tribine, ali jeste povod za njeno održavanje zato što se ona bavi upravo onim što nas sve žulja i što se nas i te kako tiče.

Mirjana Karanović jedna je od glumica u predstavi. Ko je gledao predstavu ili makar čitao o njoj, zna da u ovom slučaju glumici i glumice nisu samo – kako je to Zoran Radmilović govorio –

izvršio glumačkih zadataka, nego su zapravo i ravnopravni su-kreatori predstave, između ostalog, nekim svojim ličnim privatnim svojstvima, kao ljudi koji imaju svoje uspomene na YU, šta god to značilo. Zamolio bih Mirjanu Karanović da nam kaže kako je za nju izgledao rad na ovoj predstavi i, pre svega, kako je doživela samu tu ideju i koliko smatra bitnim da se na ovaj način o tome progovori.

MIRJANA KARANOVIĆ: Kada su mi rekli da ćemo raditi predstavu o Jugoslaviji, bivšoj zemlji, imala sam vrlo jak otpor da se bavim time, ne samo zato što nisam znala šta da radimo s tim. Mislim na profesionalni odnos. A i privatno, nisam znala kako se ja u odnosu na to osećam. Onda smo dobili *Rečnik YU mitologije*, pregledavali smo ga i opet nisam znala šta s tim. Mislim, dobro, sve to postoji, sve je to OK, ja sve to znam, ali šta ćemo sad s tim?

Onda smo napravili neke intervjuje i sastali smo se. Znam da sam bila užasno odbojna prema tome. Krenula sam kao iz neke ljutnje, i onda, iz te ljutnje, počela sam da plačem. Zašto da se

bavimo i zašto da pričamo o Jugoslaviji? Ja ne znam šta da pričam o tome, ja ne želim da pričam o tome! To je nešto što je bilo davno i ja ne mogu, ja ne znam šta da radim s tim.

Ipak smo obavili razgovor. Ispričala sam šturo to što sam imala. Nekako nisam baš mogla da se opustim. Tek kada smo počeli da radimo ja sam shvatila šta treba da radim sa tom predstavom i da je povežem sa sobom. Onda sam se pitala – pa dobro, zašto je meni ovo važno? Ja sam čak zvala reditelja da možda to ne bih radila, rekla sam da je to meni jako teško, dosadno, ne znam, svašta sam tu izmišljala. I onda sam shvatila da moram da uradim tu predstavu da bih u svojoj glavi završila sa tom pričom. Shvatila sam koliko ja, i ne samo ja nego svi mi koji smo živeli u toj bivšoj zemlji, jako malo o njoj govorimo i da je sve što se o toj zemlji govori – ja bih pre rekla sentimentalno nego emotivno – sećanje na neko lepo vreme. I naravno, kao i uvek kad se sećate prošlosti, nekako iz glave iščile oni teški trenuci i ostane vam

ono što zapravo jeste lepo i što mislim da u krajnjem slučaju jeste ljudski i u redu. Meni se to sviđa. Bolje nego da stalno pamtiš onaj grozni stvarni život.

Dakle, na jednoj strani taj sentiment, a s druge strane jedna strašno negativna konotacija značenja Jugoslavije. Otprilike to je nešto što je bilo jako loše – jedva smo se iščupali iz te Jugoslavije. Svi se strašno trude, sve te nove države, ideologije i ti neki pokretački tekstovi koji treba da ujedine nacije da se one ohrabre na svom putu ka budućnosti u novoj državi, u najboljem smislu omalovažavaju ili naprosto ocrnjuju, pljuju i sve najgore govore o Jugoslaviji. U tom kontekstu – biti jugonostalgican nešto je loše, strašno, sramotno.

U sam pojam Jugoslavija tako se zguralo svašta – od politike, pop kulture, nekih jestivih proizvoda ili ne znam već čega. Svaki put kad sam pokušavala da govorim o tome kakav ja imam odnos

prema toj zemlji, pitala sam se da li bi uopšte trebalo da govorim o tome i stalno sam mislila da će sad neko da me napadne i kaže: pa ti si, ne znam, komunjara ili žališ za nekim odvratnim vremenom diktature i tako dalje.

A još jedna stvar koja je posebna baš za mene i za nas ovde u Beogradu jeste to što je Jugoslavija, to što je pojam Jugoslavije i ljubitelja Jugoslavije, pogotovu u Hrvatskoj, bio povezan sa srpstvom. Otprilike – jugonostalgičari su srboljupci. Pogotovo što je Slobodan Milošević u svom pohodu na vlast zloupotrebio i sveo pojam Jugoslavije na ono – svi Srbi u jednoj državi. Tako je zapravo cela ta ideja o Jugoslaviji njemu poslužila da ljude ubedi u ispravnost njihovog pridruživanja raznim vojskama u odbranu tih njegovih ciljeva. I onda se to naravno natovarilo opet još na sve to, natovarilo se da je on prisvojio to za svoje neke ciljeve, a onda na to nalepio i neki srpski nacionalizam i to je, mislim, užasna kombinacija od koje je tebe sramota. Jer ti sada, ono što je negde u tebi pojam nečega, nekog lepog tvog života, odjednom je sada uprljano, uflekano i nema tog hemijskog čišćenja, nema nečega što bi to moglo da popravi.

TEOFIL PANČIĆ: Da li to znači da ste predstavom pokušali – nije bez neke da se to mora odigrati baš u Beogradu – na neki način da dekontaminirate sam taj pojam Jugoslavije od te miloševićevske mutacije, da ga na neki način vratite onom izvornom značenju.

MIRJANA KARANOVIĆ: Ne znam, barem sam ja u svojoj glavi razmestila to sve i rekla – dobro, čekaj da vidim sad šta je to za mene. I onda, naravno, imali smo jednu divnu osobu koja nas je sve okupila kao kvočka piliće – mislim na reditelja Dina Mustafića koji je to tako divno i sa tako puno ljubavi vodio, tako da smo svi mi sa svojim biografijama, pa i svojim pričama jako meko i bez velikih sukoba i sudara i sa samima sobom i jedni s drugima nekako iznedrili tu priču.

Svakako, ima u svima nama još mnogo priče, nisu mogle da stanu sve u jednu predstavu i to nije bio ni cilj. Ali čini mi se da je nama, ne samo u Srbiji, Jugoslavija i to šta je bilo jako važno. Ja sam u jednom trenutku pomislila – pa, ljudi, kad umre neko, najljudskije je, human običaj, da dođeš u kuću te osobe koja je umrla i da sa onima koji su preživeli sediš i pričaš o pokojniku. I pričaš o tome šta ti je značilo. Taj dan ili dva provedena sa porodicom i sa prijateljima znači. To je neka vrsta oproštaja. Mi taj oproštaj nismo imali. Mi se s tim pokojnikom nismo oprostili. Nismo se oprostili tada, ali mislim da nije kasno da neko vreme negde provedemo da bismo se s tim oprostili, da bismo shvatili šta je to bilo. Da to nije bila samo neka svađa prema kojoj se danas određujemo kao neka kontra, da je ta Jugoslavija imala svoj identitet na raznim nivoima, a ne samo na tom političkom i jednopartijskom komunističkom. A da vam pravo kažem, ne vidim da su se danas stvari mnogo promenile. Sad smo u demokratiji nekakvoj, kako da ne? Onda je kao bio jedan delegat, glasao, sad kao imamo više, sad kao možemo da biramo i sad nam je to super.

Mislim da se polako otrežnjavamo od toga da formalnim promenama zapravo nismo nešto mnogo zaradili, a mislim da suštinski moramo da stanemo ispred toga.

Želimir Žilnik, reditelj

Jugoslavija nije komunistička ideja

Devedesete godine su bile – i sami znate – ne samo pljuvanje po Jugoslaviji nego hvatanje mladića od 18, 19 godina da idu da ratuju protiv ideje zajedničkog života

TEOFIL PANČIĆ: Želimire, ti i ja smo zajedno gledali predstavu. Kao režisera, a pre svega kao nekoga ko je i sam dobar deo svog filmskog opusa zapravo realizovao kao neka vrsta hroničara i političara jednog društva, jednog sistema, jedne državne konstelacije, kao nekoga ko je odrastao, živeo i formirao se u tom društvu, kako si ti doživio samu predstavu i kako doživljavaš potrebu da se o tome govori na ovaj način?

ŽELIMIR ŽILNIK: Pre svega mislim da je predstava veoma uspešla, da je interesantna, da je pre svega interesantna sa formalne tačke gledišta. To je zaista jedan iskorak, koji, imam utisak, nedovoljno i primećujemo. Prvi put i na najhrabriji način gledali smo nešto što inače pripada nekim eksperimentalnim pozorištima oko tih godina i pokušavali na jedan formalan način da u pozorišnim predstavama primenjujemo, a ovde je u stvari došlo do jedne suštinske primene, u stvari kombinacije iskustava učesnika sa predstavom. I iz tog praznog tunela koji je tako depresivno delovao kada smo se postavili u publici, učesnici su apsolutno uspešili da iskomiciraju jednu neverovatnu količinu emocija i autentičnih i podstaknutih emocija, tako da se desilo ono što u stvari svako sanja, a ne sme da kaže, da su gledaoci bili potreseni, da sam ja video i sa leve i sa desne strane, i napred i nazad, i video i čuo jecaj, šmrncanje publike.

E sad, otkuda je to? To je otuda što je predstava išla jednom linijom oko suština samog pojma – jer, šta je Jugoslavija? Jugoslavija je >>

>> Jugoslavija je, u stvari, jedan koncept vezan na emocije porobljenih južnih Slovena, emocije još iz ilirskog perioda. To je jedan kosmopolitski koncept

u stvari jedan koncept vezan u stvari na emocije tih porobljenih južnih Slovena, emocije još iz ilirskog perioda. I kakav je to koncept? To je jedan kosmopolitski koncept, još od momenta kada je on stvaran u glavama, kad nije bio realizovan. Stvarali su ga ljudi koji su bili jednim procentom pod Italijom, jednim procentom pod Austrougarskom, trećim procentom pod Turcima i govorili su o tome tako da bi normalno bilo, kao što se drugi evropski narodi oslobađaju od stranog osvajača, da se i mi, ti bednici, sirotinja, ta raja, da se nekako skrasimo i da počne da živi dostojanstveno.

I tad je taj koncept uspevaio. Razume se, on je stvoren kasno. On se rodio osamdeset, devedeset godina pre nego što je stvoren. On je stvoren posle Prvog svetskog rata. I kad je on funkcionisao? On je funkcionisao samo onda kad je tu vrstu, da kažemo tog svog kosmopolitizma, uspevaio da održava, a čim je prevladavalo nešto što bi se moglo zvati tribalizam, onda se taj koncept jasno zadržavao.

Zanimljivo je da je Jugoslavija nastala posle užasnog Prvog svetskog rata, ali uz čiju pomoć, uz čiju podršku? Uz podršku tih koji su u stvari pobedili onaj prvi agresivni fašizam iz koga se rodio ovaj drugi, još agresivniji.

E sad, vidite, sve vreme postojanja te obe Jugoslavije interesantno je da ova vrsta stigmatizacije Titove Jugoslavije, koju smo mi doživeli devedesetih, da je bila prilično slična stigmatizaciji i Kraljevine Jugoslavije, s tim što smo o Kraljevini Jugoslaviji čitali, ja bih rekao, mnogo više i podataka i nekih činjenica, koje su išle u prilog, hajde da kažemo, toj kritici, a ovde je došlo do nečeg što može u pravom smislu reći da se nazove oceubistvom. Jer, Mirjana divno kaže – nismo tog mrtvacu sa'ranili. Mi ga nismo mogli da sa'ranimo, jer su se ubice naselile u kuću tog mrtvacu. Naselile su u kuću i počeli su, razume se, da rade isključivo na jednom na najsuroviji tehnici zaboravljanja. Kad kažem najsuroviji, šta su bile devedesete godine? Devedesete godine su bile – i sami znate – ne samo pljuvanje po Jugoslaviji, nego hvatanje mladića od 18, 19 godina da idu da ratuju protiv ideje zajedničkog života.

A šta su bila naša sredstva javnog informisanja, značajnija, od "Politike" do televizije, i ne samo u Beogradu nego i u drugim krajevima, to su bila veća grotla iz kojih je samo kuljala mržnja. Pominjati Jugoslaviju u tom momentu, to je bilo kao: ti si za Antu Markovića, koji je bio jedan od retko pristojnih ljudi, koji se na sceni pojavio i mi znamo sa kakvom, pre svega, gomilom falsifikata,

laži s jedne strane, a s druge strane stigmatizacijom to je uništeno.

I samo da kažem, da bi i drugi imali prilike da kažu neko svoje uvodno osećanje, da se na temu ovoga što govorim setim jednog mog konkretnog iskustva u vezi s tim pojmom, s jedne strane, i s tim emocijama i tim kontradikcijama. Negde sredinom devedesetih godina zvao me je neki urednik sa Bi-Bi-Sija i kaže: mi pravimo jednu seriju dokumentarnih emisija sa dogmatskim himnama socijalističkih zemalja koje su propagirale vlast komunističke partije i diktaturu proletarijata, uništavale višepartijski sistem i slobodnu inicijativu i hoće li molim te ti da napraviš o ovoj vašoj himni? A mi smo još uvek tada imali himnu "Hej, Sloveni". I ja, razume se, sednem i napišem odgovor. Kažem – vrlo rado, to je jedna vrlo interesantna stvar. Pesma je napravljena još 1848. godine od strane jednog Slovaka, očajnog što je i Slovačka i Čehoslovačka tako pod nemačkom ne samo okupacijom, nego i pod tim jezikom, on je napisao tu pesmu "Hej Sloveni" i ona je počela da se peva odmah 1849. Prvo je prevedena na hrvatski jezik i pevana je prvo u Zagrebu i petnaestak do dvadeset ljudi je zaglavilo u zatvoru zbog toga, u austrijskom zatvoru. Tome je, razume se, dodat ovaj Marš Pilsudskog, ta poljska melodija kao melodija, i ona je tajno počela da se širi među jugoslovenskim narodima, a u Prvom svetskom ratu veliki broj austrougarskih vojnika južnih Slovena hrlili su da se predaju Rusiji pevajući "Hej Sloveni". Međutim, Rusi iz daljine, čuvši taj Marš Pilsudskog, su ih ubijali mitraljezom. Ubijeno je osam hiljada naših ljudi. I sad ja pišem Englezu i on meni odgovara i kaže: a gde je ova komunistička diktatura, gde je Titov put i tako dalje? Ja kažem: toga nema u našoj himni. On kaže: onda ću vas izostaviti iz emisije.

TEOFIL PANČIĆ: Tvoj filmski postupak u dobroj meri baziran je na dokumentarizmu i na nečemu što treba da liči na dokumentarizam. Razmišljao sam dok smo gledali predstavu, kako bi ti da si imao kamere u sali Jugoslovenskog dramskog pozorišta zabeležio taj momenat pri početku predstave, kada se intonira himna "Hej Sloveni" i kada jedan značajan deo publike spontano ustaje i odsluša himnu stojeći. Kako je to tebi izgledalo? I šta je poruka tog čina?

ŽELIMIR ŽILNIK: Poruka je tu potpuno eksplicitna, a to je da bez obzira na sve ove pokušaje da se imputira neka vrsta novog sećanja i novog identiteta, da je to jalovo i da srcem osećaju koliko im je to nešto veštački nametnuto. Jer, ta ideja Jugoslavije nikako nije ideja kako se danas pripisuje komunističkom režimu ili srpskoj dominaciji. Obrnuto, znamo, to je prosto stvar južnoslovenskih etničkih grupa ili nacija ili plemena. I znate, sve ono što je svako od gledalaca mogao da čuje u onom neverovatno komplikovanom ličnom porodičnom stablu Dušana Jovanovića, to je nešto što je lako moguće detektovati, ne kod običnog čoveka, nego i u našoj dinastiji Karađorđevića. I naša dinastija Karađorđevića je jedna smesa ovih, onih i tako dalje.

I uopšte, ono čega smo svi mi, razume se, svesni kad govorimo privatno, kad govorimo o familijama i tako dalje, a to je da i ovaj naš glavni grad kojim se uvek dičimo kao autentično srpskim, beogradskim i tako dalje, bio je grad od dvadesetak hiljada stanovnika na kraju Prvog svetskog rata, a onda su iz cele te zemlje došli ljudi pa napravili ovaj grad od milion i po stanovnika. Hoću da kažem, sve te stvari koje smo čuli kao emocije pojedinaca, učesnika predstave, mislim da su to prosto bila razmišljanja i emocije većinskog dela ovih prisutnih gledalaca.

Ante Tomić, književnik

Osjećam se kao jugoslavenski emigrant

Kad govorimo o ovom strašnom svijetu u kojem je nestalo solidarnosti, gde su radnici – psi, gdje radnike možeš baciti na ulicu, opet, korisno mi je to iskustvo Jugoslavije. Korisno mi je to iskustvo Jugoslavije kao neko vreme kad smo imali dobro besplatno zdravstvo, kad smo imali dobro besplatno školovanje, kad smo stanove dobivali, a nismo morali kupovati. Korisno mi je to vreme kad nas je socijalizam naučio solidarnosti, kad nas je socijalizam naučio zajednici

TEOFIL PANČIĆ: Ante, ti si kao pisac i kao kolumnista poznat kao čovek koji voli da se na neki način izruguje takozvanim velikim naracijama, velikim pričama, državotvornim, pompeznim i tako dalje. Mirjana Karanović je spomenula jestive proizvode kao jedan od mogućih elemenata nekakvog jugonostalgичnog sentimenta. Dakle, između ostalog si čest kritičar državotvornih mitologema bilo koje vrste i u ime bilo čega pravljenе. Kako ti gledaš na celu tu priču? Šta je za tebe intimno sećanje na tu zemlju, da li imaš tu vrstu nostalgije bilo ona nazvana jugonostalgija ili nekako drugo i da li smatraš da je to nešto što takođe može biti na neki način i zloupotrebљeno?

ANTE TOMIĆ: Pojam se, naravno, jako zloupotrebљavao. Ja imam stanoviti zazor prema ovoj temi, ali moj zazor apsolutno nije političke naravi. Dapače, kad mi neko počne govoriti o Jugoslaviji kao o nekoj strašnoj političkoj činjenici u kojoj je bio ugnjetavan ovaj ili onaj narod, na to se momentalno naježim i počnem vikati. Moj problem je drugačiji. Baš sinoć – lijepo mi je došla na ovu temu – dogodila mi se divna stvar. Sjedili smo za večerom, bio je uključen televizor, a na televizoru nekakav dokumentarac o Andriji Hebrangu, koji je napravio njegov mlađi sin. I sad tu nešto Branko Hebrang hoda po Beogradu i pokušava saznati istinu o svom ocu i razgovara sa različitim ljudima, sa političarima. Ja imam kćer koja je u prvom razredu osnovne škole, ona ima šest i po godina. I ona jede, mi gledamo i ne gledamo taj program i u jednom trenutku se na ekranu pojavi Stipe Mesić i kaže kako je on htio doznati istinu o Hebrangu, čak i u vrijeme kad je bio predsjednik Jugoslavije, a moja mala u tom trenutku podigne glavu i pita šta je to Jugoslavija. Ona ima šest i po godina, ona ide u prvi razred osnovne škole...

TEOFIL PANČIĆ: A nisi je naučio da je Jugoslavija tamnica naroda?

ANTE TOMIĆ: Ne, nisam. Nisam ništa naučio svoje dijete o tome. I onda se mislim, imam 40 godina, točno pola svog života sam živio u Jugoslaviji, pola života živim bez Jugoslavije i čini mi se da je to neka strašna daleka priča. To se dogodilo prije pola mog života. A ja za to vrijeme pokušavam biti aktualan, pokušavam biti smiješan i živim u užasnoj panici da ću

ljudima postati jednog dana nezanimљiv.

I sad, imam stvarno otpor prema tome što se dogodilo prije. Kad ja danas razmišљam o tome, ja se osjećam kao nekakav jugoslavenski emigrant. To je zapravo neko emigrantsko iskustvo. Ja sam emigrirao, a nisam odselio. Naprosto, to više nije isto gdje ja živim. I nekako se bojim da ne postanem onako naporan sa svojim pričama o Jugoslaviji, kako emigranti znaju biti naporni.

A mimo toga, neki novi izazovi se stavljaju pred nas. Svijet je postao čudovišan, svijet je postao strašan. I nekako, sad pričati nešto više o tome, ne znam. Mislim da ima važnijih stvari. Ali zapravo, kad govorimo o ovom strašnom svijetu u kojem je nestalo solidarnosti, gdje su radnici – psi, gdje radnike možeš baciti na ulicu, opet, korisno mi je to iskustvo Jugoslavije. Korisno mi je to iskustvo Jugoslavije kao neko vrijeme kad smo imali dobro besplatno zdravstvo, kad smo imali dobro besplatno školovanje, kad smo stanove dobivali, a nismo morali kupovati. Korisno mi je to vrijeme kad nas je socijalizam naučio solidarnosti, kad nas je socijalizam naučio zajednici. I kad vratim sve unatrag, mislim se kako je to zapravo, tih pedeset godina, tih 45 godina te zemlje, to je jedno herojsko vrijeme. Kad razmišљamo o tom prostoru koji je postao Jugoslavija, mislim, to su bile nekakve čađave palanke koje su u tih 45 godina iz srednjeg vijeka došle u industrijsko doba. Ta Jugoslavija je industrijalizirala tu zemlju, asfaltirala te kaljave seoske puteve, dala im neke poslove, stanove, dala im nekakve vodokotliče, naučila ljude da u kući stave neke papuče i takve stvari.

Mislim, to je stvarno bilo jedno divno vrijeme i to je sve zapravo zasluga tog nekog socijalizma. I danas se baš negde srozavamo i gubimo i tu solidarnost i te ljudske vrijednosti i tu priču o nečemu što je zajedničko, o nečemu što je javno...

TEOFIL PANČIĆ: Nadam se da ćemo se u jednom trenutku vratiti temi socijalizma, jer mislim da je ona važna u ovom kontekstu, ali pre toga samo da te pitam – na neki način, bez obzira na to što se pomalo od toga pokušavaš da distanciraš, a i tvoj roman *Ništa nas ne sme iznenaditi*, po čijim motivima je nastao film Rajka Grlića *Karaula*, u neku ruku je neki daleki rođak ove predstave. Nema direktnih sličnosti, ali zapravo, taj roman nije tek tako neka nostalgična sličica iz nekakvog spomenara bilo koga ko je imao tu čast ili to “smaranje” u životu da služi vojni kadar u JNA, nego je zapravo, između ostalog, i priča o nekom potmulom procesu nekog trenutka kada je nešto počelo da puca i kada je nešto kretalo po zlu, dakle kada je kretala ta druga polovina osamdesetih godina i kada su neki tada jedva vidљivi procesi po- >>

>> Kad razmišљamo o tom prostoru koji je postao Jugoslavija – to su bile nekakve čađave palanke koje su u tih 45 godina iz srednjeg vijeka došle u industrijsko doba

čeli da vode onome što će završiti u krvi i u zločinu. Dakle, nije da tebe kao pisca to takođe nije kopkalo...

ANTE TOMIĆ: Pa jeste.

TEOFIL PANČIĆ: Ja moram, pre nego što odgovoriš, ne mogu da odolim, a da ne ispričam. Ovih dana, kad je bila Parada ponosa u Beogradu i sva ona frka oko nje, ja sam se setio Ante Tomića. Dok je Ante Tomić pisao roman *Ništa nas ne smije iznenaditi*, poslao mi je SMS sa pitanjem: "Da li znaš gde su se osamdesetih godina u Beogradu okupljali homoseksualci?" Rekoh, koliko znam, u parku Manjež. I tako me je park Manjež, koji je tih dana bio na tapetu, podsetio na to i završio u tvom romanu. Izvoli.

ANTE TOMIĆ: O tim procesima ja zapravo ne znam, ja to ne bih umio objasniti, niti sam ja tada nešto, dok je to zlo negdje drhtalo, ja nisam mogao naslutiti da će se tako nešto dogoditi, nisam bio tako vidovit kao mnogi Hrvati što misle da su bili vidoviti. Ali zapravo, ta nekakva potisnuta, taj srednji vijek koji smo nekako potiskivali četrdeset pet godina, naprosto negdje je morao izbiti iz tog tla.

Muharem Bazdulj, književnik

Eho pucnja Gavrila Principa

Ne znam kad se prvi put spominje naziv Jugoslavija, recimo sredinom XIX vijeka, pa je trebalo šezdeset godina da to stane kao politička činjenica. Možda će trebati šezdeset godina, ako je to stvarno umrlo, da se taj mrtvac ohladi

>> Ako je raspad Jugoslavije donio sa sobom 130.000 mrtvih ili ne znam koliko, preko sto hiljada ih se desilo u Bosni, devedeset posto svih tih zločina i sve te krvi, desilo se tamo. Ljudi tamo imaju najveću nostalgiju na toj ličnoj ravni

TEOFIL PANČIĆ: Muhareme, u vreme te države Jugoslavije, neka-ko je važila floskula, ili možda nije floskula, da je Bosna i Hercegovina Jugoslavija u malom. Posle je bilo šta je bilo. Bosna i Hercegovina je zemlja koja je nekako na najbrutalniji način etnički isparcelisana i to je zemlja u kojoj je neka vrsta etničke segregacije i aparthejda dan-danas prosto ozvaničena kao nešto što je deo životne svakodnevice koja je dobila pečat od Evrope, od Amerike, od čega god hoćete, da je to nešto što je sasvim legitimno. Paralelno s tim, ako se ne varam, kao posmatrač sa strane, rekao bih da opet u Bosni i Hercegovini i dan-danas, možda jače nego igde, postoji kod pripadnika svih etnosa neka vrsta jakog sentimenta prema onome što je bila Jugoslavija, što je značila figura Tita, kao nekakvog oca koji brine...

MIRJANA KARANOVIĆ: Samo u Federaciji.

TEOFIL PANČIĆ: Nije li to malo paradoksalno? Dakle, s jedne strane, jedna neverovatna međuetnička distanca, segregacija i tako dalje, a s druge strane ipak, čini mi se, mnogo je prisutnije ili barem manje stidno govoriti o tom sentimentu prema Jugoslaviji, nego što se obično radi u Srbiji, da i ne govorim o Hrvatskoj.

MUHAREM BAZDULJ: Ja sam inače skeptičan prema upotrebi psihoanalitičkih termina u politološkim i društvenim analizama. Međutim, mene vrlo često ta priča o Jugoslaviji i jugonostalgiji podseća na jedan termin iz te psihoanalitičke prakse, koji glasi – regresija u privatni trač.

Mi izbjegavamo da pričamo o Jugoslaviji kao o političkoj činjenici i mi vršimo regresiju u privatni trač. To se vidi, recimo, na svim primerima *Leksikona YU mitologije*. Ti famozni prehrambeni proizvodi... Meni je ostao u sjećanju jedan divan lirski esej Aleša Debeljaka "Sumrak idola" koji nastaje faktički dok se Jugoslavija još nije ohladila, ako ćemo govoriti o mrtvacu, u kojem se govori o Jugoslaviji kao o mirisu čevapa sa Baščaršije, mirisu trave sa otoka Visa, ovo, ono, a izbjegava se da se činjenica postojanja Jugoslavije politološki posmatra.

Ono što je meni takođe tu veoma važno, i onda ću opet još jednom da se pozovem na psihoanalizu, to je onaj koncept koji Nežmi Žižak naziva "između dvije smrti". Inače, ne bi ni bio jasan da nema zgodnu ilustraciju. On kaže, to je onaj momenat kada recimo u filmu o ptici trkačici kojot uleti u provaliju i hoda po zraku sve dok ne pogleda prema dole. Tek kad pogleda prema dole – pada.

Mi – to je moj dojam – svi koji smo rođeni u Jugoslaviji prilazimo toj činjenici otprilike na način na koji se u holivudskim filmovima na prvom sastanku anonimnih alkoholičara ljudi predstave i kažu: ja sam taj i taj, ja sam alkoholičar, a mi kažemo – ja predstavu nisam gledao, ali imam dojam ako mi svedemo tu priču na priču – ja sam taj i taj, to mi je matični broj, ja sam rođena u Jugoslaviji, da mi što bi se reklo, mašimo ceo fudbal.

Ta priča je nastala kao politička priča i ne može se posmatrati odvojeno. To je ono što je Želimir Žilnik vrlo lijepo opisao. I postoji u vremenu iza Drugog svjetskog rata. Kad je Lorens Darel službovao u Beogradu kao američki diplomata, i putujući jednom u Bosnu, ušao je onako s planine u Sarajevo, vidio je one silne minarete, ovo, ono i napisao jednu pjesmu koja govori, eto njemu se svidio grad i tako dalje i završava distihom da je taj grad nastao od eha pucnja iz pištolja. Taj pucanj iz pištolja je naravno pucanj Gavrila Principa.

Ali naravno, ako analiziramo to na jedini način na koji ima smisla analizirati, to nije tačno. Grad Sarajevo je postojao i prije pucnja Gavrila Principa iz pištolja. Ali ako je jedna stvar nastala iz eha pucnja Gavrila Principa iz pištolja, ta stvar se zove Jugoslavija.

TEOFIL PANČIĆ: A spominješ tu regresiju u privatni trač. Kako bi to protumačio? Zašto je to strategija kojoj mnogi od nas pribegavaju, možda iz najboljih namera? Čega se mi to ustručavamo? Šta je tu tabu?

MUHAREM BAZDULJ: Bježi se od političke dimenzije toga. Ti si pitao kakva je situacija u Bosni kad je riječ o tome. Situacija u Bosni je vrlo jednostavna. Ako je raspad Jugoslavije donio sa sobom 130 hiljada mrtvih ili ne znam koliko, preko sto hiljada ih se desilo u Bosni, devedeset posto svih tih zločina i sve te krvi, desilo se tamo. Ljudi tamo imaju najveću nostalgiju na toj ličnoj ravni. Prema tome, govore o tom vremenu kad su imali stanove, kad su imali besplatne fakultete, ali ne shvataju, kako bih rekao, povezano. Meni je jasno da je to ljekovito, a politiziranje u dnevnom smislu sigurno nije. Mislim na politiziranje svoje egzistencije i posmatranje u nekim emotivno-sentimentalnim šiframa.

Međutim, ja mislim da svi mi – kad kažem svi mi, ne mislim na nas petoro ili na nas ovde sto pedeset, nego u posljednjih osamnaest godina ili koliko već ima, idemo tim pravcem. I to je opet ono, evo sad druga asocijacija koja mi je bliža, književna – to je onaj predivan roman Žozea Saramaga *Godina smrti Rikarda Rejša*. Rikardo Rejš je heteronim pjesnika Fernanda Pešoe i u momentu kad Fernando Pešoa umire, Rikardo Rejš živi još devet mjeseci. Na jednom mjestu u romanu – kako si ti živ, a u stvari si mrtav, on kaže: pa i mi kad se začnemo devet mjeseci prije nego što dođemo na svijet na neki način smo takođe živi. Tako postoji i taj momenat dugog oproštaja.

Ne znam kad se prvi put spominje naziv Jugoslavija, recimo sredinom XIX vijeka, pa je trebalo šezdeset godina da to nastane kao politička činjenica. Možda će trebati šezdeset godina ako je to stvarno umrlo, da se taj mrtvac ohladi.

Miljenko Jergović, književnik

Više nismo u stanju da se sećamo

Svako od nas pojedinačno ima jednu vrlo agresivnu psihoterapiju koja je trajala, recimo, od dolaska Slobodana Miloševića na vlast, pa do, recimo, pada Srebrenice, koja se na različite načine odvijala na različitim delovima Jugoslavije, a njezin cilj je bio da svoja stvarna sećanja, kakva god ona bila, koja su vezana za prostore bivše Jugoslavije i koja su vezana za naše stvarne živote, zamijenimo nekim novim fantomskim, kolektivnim, nacionalnim pamćenjem

TEOFIL PANČIĆ: Miljenko, koji je to trenutak za tebe lično, kada je zemlja u kojoj si rođen i odrastao, jednostavno postala mrtva,

a verovatno i besmislena i neoživljiva, da li je to prva granata na Sarajevo, da li je to nešto pre? Šta je ona tačka sa koje su stvari u tom smislu postale nepopravljive?

MILJENKO JERGOVIĆ: Odgovoriću na tvoje pitanje, ali prije toga ću reći nešto drugo. Prvo, meni se čini da svatko od nas o ovoj temi govori iz perspektive svoga dnevnog iskustva. Ja sam, recimo, pažljivo slušao Antu i Muharema i oni su na prvi pogled govorili različite, gotovo suprotne stvari. Međutim, Ante živi u Splitu kojim vlada jedan neprosvjedeći fašistički gradonačelnik i u kojem je Jugoslavija apsolutno sramotna riječ. Muharem živi u Sarajevu koji nije bolji grad od Splita – i to da se razumijemo – ali u kojem su stvari na različit način kodificirane, u gradu u kojem postoji taj neki, kako bi se reklo, glupavi stereotip da, kad dođe televizijska ekipa izvana, pogotovu sa Zapada, dakle iz Zagreba, recimo iz emisije “Latinica”, prvo što urade je da odu u jedan posve marginalni kafić koji se zove “Tito” i da tamo slikaju Titove slike i da intervjuičaju troje-četvoro prisutnih koji će govoriti svoje mitove i legende o drugu Josipu Brozu Titu.

To je iz perspektive nekoga ko živi u Sarajevu jezivo iritantan gest. Muharem i Ante su iritirani različitim činjenicama koje se tiču Jugoslavije. Ja sam opet iz niza biografskih, ali ne samo iz tih razloga, multiiritiran. Iritiran sam i s jedne i s druge i s treće strane i meni je jako teško govoriti o Jugoslaviji, jer ja o Jugoslaviji mogu govoriti na pet različitih načina. Svaki od tih načina će zapravo ovisiti od toga s kime razgovaram ili ko predstavlja dominantno društvo.

U razgovoru sa nacionalistima bilo koje vrste vrlo ću rado i spremno i vrlo neprincipijelno braniti Jugoslaviju i govoriti o Jugoslaviji kao o civilizacijskom napretku u odnosu na ono što je došlo nakon toga. Međutim, istovremeno, recimo prekjučer, gledam tu “Latinicu” u kojoj se komemorira dvadeset godina Jugoslavije i kad slušam te potpuno nepodnošljive patetične priče o tome kako nam se mater Jugoslavija raspala i kako smo mi sad ono svi tužni i žalosni i očajni zbog toga i kad čak slušam neke vrlo dobronamjerne ljude kako je divna pjevačica Esmā Redžepova, ja postajem intenzivno bijesan i nervozan. Jer, ta Jugoslavija definitivno nije bila samo to.

>> Pripadam generaciji rođenoj sredinom šezdesetih. Mi smo prema toj zemlji, prema tom društvenom sistemu i prema njenim ikonama bili cinični

>>

Do 1991. godine prema Jugoslaviji nisam imao nikakav odnos. Pripadam generaciji rođenoj sredinom šezdesetih. Mi smo prema toj zemlji, prema tom društvenom sistemu i prema njenim ikonama bili cinični. Mi tu zemlju nismo voleli, što ne znači da smo je mrzeli, nego smo se prema njoj odnosili kao svaki normalan klinac prema zemlji u kojoj je rođen i u kojoj živi. Da li neki normalan Britanac mali voli Veliku Britaniju? Ne. Veliku Britaniju samo vole idioti, osim u situaciji kad je Velika Britanija bombardirana iz Berlina. Onda Veliku Britaniju voli i neko drugi.

Dakle, mi kad govorimo o emocijama, mi govorimo o nečemu što smo počeli osjećati nakon što te države kao političke činjenice nije bilo. I sad ti mene pitaš kad je za mene Jugoslavija bila mrtva. Bilo bi jako zgodno kad bih ja na to pitanje imao odgovor. Međutim, na to pitanje nema odgovora, jer postoji jedan niz takvih situacija. Recimo, užasna situacija za mene, emocionalno, i to ne iz ljubavi prema domovini, nego iz ljubavi prema sebi, bilo je vrijeme raspada 14. kongresa Saveza komunista Jugoslavije. Ja nisam bio glup klinac. Mislim, meni je bilo jasno da se onog trenutka kad su Slovenci izašli s kongresa dogodilo nešto što bi nas moglo skupo koštati, što bismo mogli osjetiti preko svoje glave. Ja nisam mogao zamisliti kako, ali sam to tako osjećao

i to je bio jedan strašan trenutak. I to je bio trenutak kada se pojam, kada se riječ Jugoslavija predala Slobodanu Miloševiću, to jest kada je riječ Jugoslavija postala samo njegova riječ. On je to uspio. Kako je uspio, to nije bitno. On je to operativno uspio učiniti. To je bio trenutak, za mene trenutak najvećeg straha.

Trenutak kada sam se emocionalno, što bi se reklo – to već blijski zvuči kada sam se ja emocionalno odrekao Jugoslavije – ja Petar – bio je vezan za vrijeme pada Vukovara. Bio je vezan za činjenicu da je pretežni dio Sarajeva i da je pretežni dio, kako bi se reklo, ljudi koji su meni bili dosta bliski, prema toj činjenici pokazivao ledenu hladnoću. Naime, jednostavno, bili su spremni, da se tako izrazim, da preko toga pređu. I ako je to potrebno da bismo mi nastavili normalno živjeti uz miris čevapa i uz te divne sarajevske taksiste i uz novi primitivizam i *Sječaš li se Doli Bel*, onda u redu, onda nećemo mi to previše spominjati, nećemo se mi na to previše nadovezivati.

To je za mene bilo nešto izuzetno neugodno. Veliki i zaboravljeni sarajevski fotograf tog vremena koji se zvao Mladen Pikulić i još se, hvala bogu, zove, u vrijeme pada Vukovara otišao je u Vukovar i napravio jedan užasno potresan i strašan serijal fotografija. Taj serijal je izložen u jednom – kako sad to nazvati – klubu, kafiću, disku, to je bio neki bastard svega toga koji se zvao "Teatar". Bile su izložene fotografije pored stolova za kojima mi sjedimo, za kojima moja

generacija sjedi. To je bilo jedno zastrašujuće iskustvo. To kako mi sjedimo i kako se zapravo dijelimo na one koji su nasekirani, koji su uzrujani, koji su pogođeni i na one koji će preko toga preći. U tom trenutku to čak nije bila uopće nacionalna podjela, na čemu ja stalno insistiram. Nismo mi uzrujani bili Hrvati i poneki Musliman, kasnije Bošnjak, a ovi kojima je bilo svejedno su bili Srbi i također poneki Musliman. Ne. To je potpuno bilo lišeno tog nacionalnog elementa. Jednostavno, nekim ljudima iz moje generacije i transgeneracijski je bilo svejedno. To je bio trenutak kad se meni čisto emocionalno stvar raspala.

E sad, mogao bih ja dalje nabrajati, ali mislim da dalje nema smisla jer sam spomenuo dvije stvari koje otprilike određuju i ritam svih drugih. Ono što je naš ozbiljni problem vezan za temu Jugoslavije jeste upravo to što je ta tema friška i što o njoj možemo razgovarati na različite načine, ovisno od toga kad, pred kime i sa kime razgovaramo. To je jedan problem. Sljedeći problem, mi smo doživjeli svi, zaista svi, svako od nas pojedinačno jednu vrlo agresivnu psihoterapiju koja je trajala, recimo, od dolaska Slobodana Miloševića na vlast, pa do, recimo, pada Srebrenice, koja se na različite načine odvijala na različitim dijelovima Jugoslavije, a njezin cilj je bio da svoja stvarna sjećanja, kakva god ona bila, koja su vezana za prostore bivše Jugoslavije i koja su vezana za naše stvarne živote, zamijenimo nekim novim fantomskim, kolektivnim, nacionalnim sjećanjem. I ta psihoterapija je uspjela. Jako teško ćete od ljudi uspjati dobiti jedno stvarno sjećanje. Neprestano dobijate neke kolektivističke stereotipe, svejedno koje vrste. Niko se zapravo više ničega ne sjeća, niko se ničega ne usuđuje sjećati. I svi, kad govore o sjećanjima, govore o sjećanjima samo uglavljenim u ta kolektivna fantomska sjećanja. Pri tome, pozitivna ili negativna – svejedno; nacionalistička ili anti-nacionalistička – svejedno. Ali, zapravo, mi se više nismo u stanju sjećati. To je jako loše.

I ovaj odgovor bih samo još završio jednom stvari. Ja bih jako volio, to bi u smislu individualne i kolektivne terapije jako dobro funkcioniralo kad bismo mi bili dužni da, kad ispunjavamo one birokratske dokumente, one neke papire, svejedno koje vrste, da pod zemljom rođenja upisujemo onu zemlju u kojoj smo stvarno rođeni. Ne upisujemo. Ne upisujemo zato što se ne upisuje SFRJ. Mi smo rođeni u SFRJ. U Hrvatskoj se ne upisuje SFRJ. U inostranstvu, kad se u hotelu na onoj recepciji čovjek deklariše ko je odakle, ne piše da je rođen u Jugoslaviji...

MUHAREM BAZDULJ: Vama su svima ukinute vize. Na obrascu za vize imaš državljanstvo u vrijeme rođenja i državljanstvo sadašnje. Ja uvijek napišem državljanstvo u vrijeme rođenja, jugoslovensko, a državljanstvo sadašnje BiH.

MILJENKO JERGOVIĆ: Da, mi smo napredni, mi nemamo viza.

VODITELJ: Miljenko to ne zna, pošto nije imao problem s vizama.

MILJENKO JERGOVIĆ: Ali, u svakom slučaju, moj pokojni otac je rođen u Kraljevini Jugoslaviji. Moja majka, hvala bogu, živa je, rođena je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ja sam rođen u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji i sve troje smo rođeni u Sarajevu. Bilo bi užasno bitno da se podaci o državi rođenja upisuju onakvi kakvi su bili. Čini mi se da, bez obzira na to što je to mala birokratska gotovo sitnica, da bi to donekle ispravilo perspektivu.

Razgovor za stolom

Jugoslavija koja se nije raspala

Šta je to što je ostalo nakon Jugoslavije i nakon tog perioda devedesetih za koji se zapravo pokazalo da u suštini i nije baš tako uspeo, kao što su nacionalisti mislili

TEOFIL PANČIĆ: Šta nam ostaje nakon Jugoslavije? Dakle, trenutkom – koji naravno nije trenutak nego proces, razume se – raspada te zemlje i načinom na koji se raspala i strašnim posledicama koje su nastale, zapravo je počela da vlada jedna vrsta, manje-više svugde, mada uz sve moguće stilske i ostale razlike politike sećanja ili zabrava i politike identiteta, koja je na neki način insistirala na jednom čvrstom i radikalnom diskontinuitetu koji je prolazio kroz um i srce svakog pojedinca i pojedinke i šta si bio ili bila, a šta si sada i šta imaš biti ubuduće.

U jednom momentu setio sam se da sam ja nekih tamo godina. 1992, 1993, onako potpuno zblanuto gledao jednu krajnje apolitičnu emisiju na HTV-u koja se zvala "Crno-bijelo u boji". I to je onako jedna emisija nostalgičnog žanra, jer tu se stalno vrtelo nešto kao bolja prošlost, pa se vrteli neki stari spotovi. Dakle, sve je vuklo na ono, što bi se reklo vranjanski, žal za mladost. I onda si tu imao Ivu Robića, pa si imao mladog Arsena Dedića, ali nisi imao Đorđa Marjanovića. Dakle, čak je i sama nostalgija zapravo bila etnički očišćena. Čak je i prošlost prikazana, dakle ono što jeste osnova nekakvog identiteta, retroaktivno je prikazana kao nešto što više nije, kao da je ono što se više nije uklapalo u sav taj monoetnički kulturni identitet, proglašeno za nešto što je ionako od početka bilo višak i što smo mi sad lepo operativnim putem odstranili, pa smo sada srećni i dobri.

Recimo, od 1990. godine imali smo neku vrstu apsolutne predominacije i to veoma agresivne u svakom smislu – bukvalnom, fizičkom, simboličkom, kakvom god hoćete – veoma tvrdih etno-nacionalističkih priča, imali smo činjenicu ratova, imali smo činjenicu u izvesnom broju godina bukvalno fizičke nemogućnosti komunikacije, da i ne govorim o tome da nije bilo razmene knjiga, filmova, predstava, bilo čega. Pogotovu mlade ljude treba podsećati da je to bilo vreme kada još nije bilo ni interneta, mada je to bilo koliko juče. Jednostavno ako ti je neko postavio fizičku barijeru, onda je to – to. Jednostavno, preko se gotovo nikako ne može ili ako se može, onda se može preko jednog pola jugoistočne Evrope, da bi došao na onu tačku koja je zapravo udaljena sto kilometara od tvoje početne tačke, što su doduše isto tako neki ljudi radili, hvala bogu.

E, dakle, moje pitanje je, koje ne znam da li sada da upućujem jednom po jednom ili ako neko želi, neka se sam javi da počne, jeste zapravo: šta je to što je ostalo nakon Jugoslavije i nakon tog perioda devedesetih za koji se zapravo pokazalo da u suštini i nije baš tako uspeo, kao što su nacionalisti mislili. Dakle, mi vidimo da to sećanje baš i nije tako izbrisano i vidimo da zapravo, manje-više, sve ono

što je relevantno u južnoslovenskim kulturama dan-danas i te kako komunicira, i te kako korespondira preko tih novih ili starih, sasvim svejedno, etničko, državno, ne znam sve kakvih granica.

Dakle, kako mi danas definišemo i redefinišemo te svoje identitete, šta je to što mi jesmo i šta je to što nas tako povezuje da nas te države i njihovi raspadni ne mogu rasturiti? Je li to jezik, je li to nasleđe, šta je to? Kako vi to vidite?

MILJENKO JERGOVIĆ: Ja zapravo ne mislim da se Jugoslavija raspala. Jugoslavija je nestala kao državno-politička činjenica. Jugoslavija je nestala kao što mislim biva ukinuta Služba društvenog knjigovodstva u većem dijelu Jugoslavije i sad umjesto ličnih karata jedno vrijeme se moraju nositi pasoši, a bogami više ni te potrebe nema, jer se svugdje može doći sa ličnom kartom. Dakle, to je politička strana stvari.

Međutim, ono na čemu je Jugoslavija bila stvorena, a to je prostor nekog kulturnog identiteta i, recimo, sličnih istorijskih i predistorijskih iskustava, to je ostalo isto i to zapravo sve više i više opet funkcioniše. Pri tome, da se razumijemo, funkcioniše i u pozitivnom i u negativnom smislu. U pozitivnom smislu funkcioniše na taj način da čak više ni nacionalisti u Zagrebu, kad Mirjana Karanović igra u nekom hrvatskom ili bosanskom filmu, to ne doživljavaju kao stranoga glumca koji igra u nekom hrvatskom ili bosanskom filmu, nego je to nešto što je izvan priče, nešto što je maltene kao što je bilo nekad. Ove godine je, recimo, Zlatnu arenu posve neprimijećeno, da niko tome ni komentar nije posvetio, dobio Bogdan Diklić za ulogu u filmu Danila Šerbedžije. Niko nije primijetio da je Zlatnu arenu dobio beogradski glumac, opet nakon dvadeset godina.

ANTE TOMIĆ: Rođen u Bjelovaru.

MILJENKO JERGOVIĆ: Dobro sad to. Dakle, to je neka stvar koja je onako manje-više legla i koja je manje-više normalna. Isto tako, ne treba još nešto zaboraviti. Jugoslavija se kao raspala, ali Hrvatska i Bosna i Hercegovina su se napadale uz melodiju, muziku i pjesmu – spomenuću samo jedno ime, nije pravedno što ću samo jedno ime spomenuti, ime Dragane Mirković – istovremeno su se ista ta Hrvatska i ista ta Bosna i Hercegovina branile uz muziku Dragane Mirković. To je dakle muzika ljudi koji su ratovali i na jednoj i na drugoj strani fronta. Šta to govori? To govori, između ostalog, da Jugoslavija u kulturnom smislu ne samo da se nije raspala nego da se ne može raspasti ni uz pomoć najgoreg nacionalizma. Danas u

>>

Zagrebu postoji niz takozvanih narodnjačkih klubova koji mene silno zanimaju. Ja nisam baš sasvim kukavica, a nisam ni najhrabriji čovjek na svijetu, ali ja se tamo ne usuđujem otići. Ne zato što se puca, nije to mjerilo, nego ja bih tamo mogao dobit batine, ako me neko prepozna. A mogao bih dobit batine ako me neko prepozna ne zato što sam Hrvat u prostoru gdje se sluša srpski turbo-folk, nego zato što sam slab Hrvat u prostoru gdje veliki Hrvati slušaju svoju muziku. Naime, turbo-folk je u Hrvatskoj muzika velikih Hrvata. To također govori i o Jugoslaviji i o jugoslavenskom naslijeđu i o tome da ovu temu zapravo možemo sa više strana depatetizirati.

Šta je ostalo? Ostalo je svakome ono što mu je u duhovnom, moralnom i puno manje materijalnom smislu prethodno i pripadalo. I tu se u osnovi nije ništa promijenilo, osim što je nivo prosvijećenosti drastično otišao u vražju mater. Ali to je otišao gotovo linearno, gotovo kao da se pod nama provalio, pa smo otišli sprat niže, ravno u podrum.

ŽELIMIR ŽILNIK: Ja sam ovde najstariji među vama, pa prosto moram da kažem jedno iskustvo koje će možda biti neobično da čujete. U mom sećanju nekadašnja kulturna komunikacija između Beograda, Zagreba, Ljubljane, Sarajeva, Skoplja i Podgorice i ova današnja nije bogzna kako različita. Čak smo možda sada u nivou komunikacije i nešto brži, bolje informisani nego nekada. To je znak da su te nacionalne kulture i u Jugoslaviji imale svoj identitet, s jedne strane, a s druge strane da su čak imale i različitu politiku. Mi koji smo bili onda na kulturnoj sceni, često smo koristili taktiku da tražimo liberalnije sredine da bismo predstavili neki naš rad. Mnogi filmovi rađeni su u Beogradu, ako su ovde nailazili na tenzije, nastojali su da imaju premijeru negde gde je u tom momentu bila nešto liberalnija klima. Ta kulturna praksa na neki način širila je jedan prostor, u to vreme smo govorili – prostor slobode.

Ove godine u Zagrebu se desilo nešto što mi stariji nismo očekivali da će se desiti – jedan ogroman festival sa 85 filmova iz eks-Jugoslavije iz vremena od 1945. do 1990. u jednom sjajnom izboru italijanskog kritičara Serđa Đermanija. On je izabrao ne samo one filmove o kojima se govori kao o kritičkim filmovima, nego zaista kvalitetna umetnička dela raznih autora, raznih žanrova, koji su se gledali neverovatno mnogo. I mi preživeli filmski radnici smo pozvani, sedeli smo za jednim stolom. Ja sam, recimo, prvi put u životu razgovarao sa Fadilom Hadžićem, sa Eduardom Galićem i Veljkom Bulajićem. Jer, u ono staro vreme s Veljkom Bulajićem razgovarao sam samo na sudu. Prosto, on je mene opanjkavao da sam društveno štetan, da pravim štete i da sam ideološki i u svakom pogledu nepodoban. Ja sam ga tužio za klevetu, imao sam veliki sudski proces. A Eduard Galić i Fadil Hadžić kao mejnstrim autori su bežali od mene i od Lordana Zafranovića i Karpa Godine, dok su nas sad u Zagrebu grlili.

E sad, šta hoću da kažem? Da su kulturni prostori zapravo jedan prostor koji potpuno prirodno postoji i tradicionalno postoji. Svi mi znamo da je Crnjanski *Roman o Londonu* objavio u Zagrebu prvi put, da je Krleža ovde izdavao časopis itd.

Međutim, uz prihvatanje činjenice da je potpuno ispod žita to bratstvo i jedinstvo, pogotovu u jednom kulturnom i trgovačkom

miljeu već ponovo iskrslu, jedna stvar koja je, čini mi se, bitna i vrlo važna ostala je tabuizirana i ni u jednoj od novouspostavljenih država zapravo se niti pominje niti analizira, a to je činjenica da je pored ovih emotivnih stvari u raspadu Jugoslavije važan motiv i važna energija bila nova klasna podela i stvaranje nove pljačkaške vladajuće klase. Toj pljačkaškoj vladajućoj klasi, koja se u svim republikama sastoji od ratnih profitera, ratnika i ratnih bubnjara, mnogo je stalo da i dalje drži tabuizirano ono što je u Jugoslaviji kao ideji i kao konceptu bio potencijal u jednom procesu i realizovan. Taj potencijal je bio ne samo ekonomski uspeh, prosperitet i viši standard, nego i jedan specifičan koncept, drukčiji nego u Sovjetskom Savezu, Istočnoj Nemačkoj i Albaniji. To je bio koncept da su naši ekonomski subjekti imali pravo da u odnosu na svoju kreativnost i vrednoću razvijaju proizvodnju, komunikaciju na tržištu sa inostranstvom i tako dalje, tako da je tokom tog perioda samoupravljanja, kao jednog važnog dela jugoslovenskog socijalističkog koncepta, došlo do enormnog ekonomskog rasta te Jugoslavije.

Sve ove priče da je Jugoslavija ostavljena u ogromnim dugovima, kada su ove nove republike, odnosno nove države, smešne su kad pomislimo da su ne samo svaka pojedinačno zaduženija nego bivša Jugoslavija, nego su nove elite i rasprodale društvena bogatstva. Potpuno su profučkale društvena bogatstva.

S jedne strane, ne pominjanje toga, a s druge strane, stigmatizacija antifašizma i antifašističkog rata, a rehabilitacija kvislinga ima za glavni cilj da kompromituje tu jedinu stvar sa kojom bismo svi mi ponosni mogli da govorimo da smo bili deo te zemlje. Zašto? Zato što se onda kaže: ma to je komunistička izmišljotina. Nije bilo ni radničkog samoupravljanja...

Sramota je, koliko god zbog toga što se ćutalo kada se Vukovar rušio, što se ćuti i nad činjenicom da je nemoguće danas ući u Evropu sa rehabilitacijom fašističkom, kvislinškom. To je nemoguće, razumete. To će se pojaviti kao jedna od 4500 tačaka kad se bude ulazilo u Evropu.

Još jednu stvar da vam kažem. Razume se, ja bez ikakvog kompleksa mogu da se sećam svega iz Jugoslavije, zato što sve što sam osećao kao da mi smeta ili da je nepravda, nisam prećutao i bio sam spreman kao i mnoge moje kolege – vidim sad tu Makavejeva – da snosim te konsekvence. Ali snoseći te konsekvence i bivajući stigmatizovan od jednog važnog dela vladajuće elite, od dobrog dela elite, mi smo znali živeći u inostranstvu ili bežeći iz Jugoslavije u inostranstvo potencijal tog jugoslovenskog tadašnjeg koncepta. Nemojte imati iluzije da bismo se Makavejev u Francuskoj ili ja u Nemačkoj osećali prijatno kad bismo rekli: ne identifikujemo se sa Jugoslavijom.

Zašto? Zato što je ceo gradski svet u toj zemlji video zapravo jedinu otvorenu socijalističku zemlju, drukčiju nego one dogmatske, čije su granice otvorene, koja ima hrabrosti da pušta svoje građane da izađu napolje i da se neće desiti ono da svi izađu, pa da nema ko da ostane da ugasi svetlo i tako dalje.

I u tom smislu hoću da vam kažem zato što sam možda pripadnik jedne sasvim druge generacije nego kolega Tomić, ne stidim se ni danas da kažem da sam bio deo tog jugoslovenskog miljea.

ANTE TOMIĆ: Malo je teško govoriti nakon ovakvog nadahnutog istupa. Zapravo, to je točka u kojoj bih se ja potpuno složio. Zapravo sam htjeo odgovoriti Muharemu, koji je maločas rekao kako bježimo iz političkog u privatno i kako su ljudi sentimentalni za vremenom kad su bili imućniji, kad su dobivali stan. To nije privatno. To je naprosto bila politička činjenica. I ja mislim, ako nam je išta – a mislim da je vrijedno štošta – da je možda najvrednija uspomena na Jugoslaviju, to neko vrijeme te možda prisiljene ljudske jednakosti, taj socijalizam koji nas je naučio da plavi i bijeli ovratnici mogu stanovati vrata do vrata, u istoj zgradi.

TEOFIL PANČIĆ: Ali, je li to uspomena na Jugoslaviju ili je to uspomena na socijalizam? Jedna od stvari koje sam htio da pitam onoga ko se oseti pozvanim da odgovori jeste upravo to da li mi, pošto malo ko od nas uopšte pamti neko predsocijalističko vreme itd., dakle da li mi uspomene na Jugoslaviju uopšte možemo da odvojimo od uspomena na socijalizam ili je to jedno nerazmršivo, neodvojivo klupko. Dakle, da li je to jedna te ista priča?

MUHAREM BAZDULJ: To je, naravno, osim za ljude koji su na primjer rođeni 1918, u privatnom smislu nerazmršivo. Međutim, u ovom društveno-političkom smislu jeste razmršivo. Meni je drago da se ova i tribina i predstava, koja je bila povod, ne zove "Rođeni u SFRJ", nego se zove "Rođeni u YU". Jer, taj kontinuitet postoji. Evo, meni je to privatno strašno drag primjer zbog mnogo čega. Ivo Andrić je bio zamjenik ministra vanjskih poslova Kraljevine Jugoslavije, poslanik kraljevski u Berlinu, koji je prisustvovao potpisivanju Trojnog pakta i koji je poslije Drugog svjetskog rata, između ostalog, ušao u Komunističku partiju itd. Oni koji ne vole Andrića, koji opet na tipično naš, regresivno-privatni i tračerski način prilaze svemu, gledaju u tome čistu ljudsku niskost i pragmatizam. Međutim, ako čitamo razgovore sa Ljubom Jandrićem, ono što je Andrić kao mladobosanac, ja u tome, kako god to možda i naivno zvučalo, ipak vidim nastavak vjere u ideju koju je u tom momentu nosila Komunistička partija. Međutim, ta ideja jugoslovenstva, mislim da je to važno, nije ingerentno komunistička.

TEOFIL PANČIĆ: Govorili smo i o toj nekoj vrsti nove represije, post-yu represije nad identitetima. Podsetilo me to, ima u onom

meni lepom i dobrom filmu *Turneja* Gorana Markovića scena kada lik koji tumači Gordan Kičić kaže: "Ja nisam Srbin, ja sam glumac." Mirjana, kako ti to gledaš? Prisustvovao sam beogradskoj premijeri *Grbavice*, znamo kakvih je scena tamo bilo i slično, kada se tebi zameralo, dakle kada se od tebe tražilo da ne budeš glumica, nego Srpkinja, a to Srpkinja znači sad već nešto u nekakvom paraideološkom smislu u glavama tih ljudi. Kako ti sad smeš da glumiš silovanu Bošnjakinju i tome slično? Kako si se intimno branila od te vrste presije i nasilja?

MIRJANA KARANOVIĆ: Ja sam postala politički osvešćena osoba devedesetih godina. Pre toga, socijalizam ili kapitalizam, za mene su to bile nekako prilično apstraktne stvari. Razumem potpuno da postoje ljudi koji imaju jedan vrlo razvijen ili jedan vrlo definisan odnos prema sistemu i koji su i tada imali. Ja ili sam bila dovoljno mlada ili možda jednostavno nisam plivala u tome. Socijalizam je za mene prosto bio sistem u kome sam živela. I bio je onoliko dobar i onoliko nije bio dobar koliko je meni omogućavao da u tom mom životnom prostoru ostvarim ono što je meni potrebno. Ja stvarno nisam bila svesna šta je to bilo dok nije počelo da nestaje. Sećam se, ja sam bila jedna od onih koji su kao želeli da žive u kapitalizmu, zato što su to ti filmovi i ta kultura i zato što se mislilo da je to neki napredak, da će ti biti bolje ako živiš u kapitalizmu, a ne u socijalizmu koji je tako usran, i sad imaš milion primera zašto je to tako.

I onda dolazi ovo vreme u kome mi sad idemo ka tome. Alibi za te ratove bio je raskid sa tim nekim nazadnim sistemom komunizma i taj komunizam je zapravo kriv što se sad svi mi ovde ubijamo. I odjednom shvatim da sam stvarno naivka. Ja sam jedna od onih naivki koje iskreno, suštinski nisu uopšte razmišljale o nekom svom nacionalnom identitetu. I dan-danas nekako me zbog toga sramota. Stvarno, i tad me je bilo sramota, možda je to deo neke propagande, ali tad je mene bilo sramota da kažem – ja sam Srpkinja. Nekako, ja sam bila prvo glumica, žena, pa, ne znam, iz Jugoslavije, pa sve ostalo. Ali eto, možda sam bila naivna.

Tako i tada sam nekako mislila kad mi neko kaže – ja sam Hrvat ili ja sam ne znam šta drugo, to je meni nekako više geografsko

U PUBLICI:
Nebojša Popov,
Dušan Makavejev,
Branka Petrić i
Branko Cvejić

>>

određenje nego zapravo pitanje identiteta. Bilo mi je uvek žao ljudi koji sebe definišu u tom nekom užem smislu.

Meni se čini da je upinjanje, ta energija koja se troši, pogotovu od mladih ljudi i od svih, da je to – ja sam Srbin, ja sam Hrvat, ja sam Bošnjak ili šta ja znam – upravo obrnuto srazmerno značaju tog upinjanja. Jer, za mene je biti Jugosloven bilo upravo veličanstveno zbog mogućnosti da zapravo postojiš na jednom tako velikom raznolikom prostoru. I to je za mene bilo suština, da sam ja stvarno doživela Bledsko jezero i Ohridsko jezero kao naša jezera. I mislim, mi smo tamo bili. U mojoj glavi je taj prostor bio jako velik. To da li ću da idem na letovanje na Hvar, ili u Budvu, ili na zimovanje na Kranjsku goru ili dole na Ohrid, bilo je svejedno.

TEOFIL PANČIĆ: Dobro, ali onda bude što bude i onda ti neko kaže: slušaj, bre, ti si Srпкиnja i nemoj ti meni da glumiš tu po kojekakvim sumnjivim filmovima tamo neke i da te zloupotrebljavaju. Kakav je tvoj odgovor?

MIRJANA KARANOVIĆ: Nemam ja taj odnos. Meni je sve to totalni idiotizam. Sećam se kad sam igrala u Zagrebu u *Svedocima* Vinka Brešana, da su tamo neki desničarski kreteni zamerali kako sad Srпкиnja može da igra Hrvaticu. I sećam se, oni donose te novine i kažu: a, vidi, vidi, pa sad čitaju to, čitaju. Ja kažem: šta čitate, to su idioti. Ne treba uopšte da se baviš, ne treba uopšte da se određuje prema njima. Ali ja vidim da je to nešto, da se mi stalno određujemo prema idiotima. Bilo je stotinu tih budala, koje su pokušale kao u Beogradu da mrze *Grbavicu*. Ja kažem – ali čekaj, tamo je bilo hiljadu i po, dve hiljade ljudi koji su aplaudirali, koji bi to voleli i koji nemaju ništa protiv. U tom smislu, neki put se ne osećam dobro, ali valjda će me proći.

Dobro, sad sam mnogo bolje nego ranije. Jedino što imam to su emocije. Naravno, možda ću jednog dana biti mnogo pametnija u tom nekom teoretskom smislu. Ja nisam potkovana, nemam te fusnote, stvarno se osećam užasno, kao neka neobrazovana, emotivna seljančica. Ali to je to. Kako se ja osećam, to što ja govorim, nekako gledam na to kao na neki prosek. Mislim, to je taj neki široki narod.

Mi nismo znali pozadinu svega, ni istorijat, ni kad je himna, ni to koje godine je prvi put taj izraz upotrebljen. Nismo ništa to znali. Ko je učio u školi – učio, ali generalno mi na to nismo obraćali pažnju, nego je bilo – grune himna, ti si ponosan. Kao, voliš bajadere, pa šta te briga odakle je bajadera ili smoki.

Možda jeste terapija, ali osećam potrebu da mi to nekako stavimo na odgovarajuće mesto, da kažemo: u redu, dobro, OK, važi, neću više da se ljutim što nema te zemlje. Nema je pa gotovo. Al' nemoj sad da me neko gazi, da me neko mlati zbog toga što sam ja to volela ili što bilo ko to kaže: jao, pa bilo nam je lepo. Odmah on: šta ti govoriš, to je bila tamnica naroda ili šta ti ja znam. Nego da kažemo: OK, pa dobro, sad imamo sve te svoje države, imamo svoje probleme, sad su se svi namirili, mislim, nema više greške, ajmo sad dobro i to će nekako da se gradi, ali ovo što je bilo, mislim pustite ga na miru, dajte da možemo da volimo to i da kažemo OK, u redu, možemo da plaćemo neki put kad se sećamo. U redu je da budemo sentimentalni. U redu je. Eto, to bih volela da nekako dođemo svi do toga da kažemo, da se opustimo, eto.

Diskusije i pitanja

ZAGA GOLUBOVIĆ: Rođena sam pred kraj monarhije, živela sam dobar deo u dva sistema – jednom pretkomunističkom, drugom komunističkom i, na kraju krajeva, sad u ovom, ne znam kako se zove. Mislim da niko ne zna kako se ovaj sistem zove.

Ne možemo da odgovorimo na pitanje koje je postavljeno – šta je bila Jugoslavija – samo iz jedne generacijske perspektive. Mi moramo da vidimo šta je ona značila kroz svoje postojanje.

Ja ću samo na primeru koji najbolje znam, jer sam antropolog i od sedamdesetih godina pa nadalje vršim antropološka istraživanja, dok je bivša Jugoslavija postojala, po celoj Jugoslaviji sam to radila. Na primeru kulture, molim vas, kakva je kultura bila i što se tiče književnosti i što se tiče filmova – to zna Žilnik, i što se tiče slikarstva, na kraju krajeva. Mi smo možda prva socijalistička zemlja, takozvana socijalistička zemlja koja je dozvolila apstraktno slikarstvo. To nismo čuvali u podrumima kao što je to činjeno u Sovjetskom Savezu i u drugim realsocijalističkim zemljama.

Dakle, kad se izvrši poređenje, onda može da se da jedna realnija slika, ne samo emotivna. Možda i po izboru uglavnom pisci, glumci – ja sam antropolog-sociolog, pa sam na drugačiji način pristupala i vršila istraživanja, dakle, može da se oceni šta je vredelo u toj Jugoslaviji i šta bi moglo da ostane kao neka inspiracija. Na to je podsetio Žilnik.

Slučajno i Žilnik i Makavejev i ja smo govornici danas, od onih koji su u toj Jugoslaviji konsekvence trpeli za svoje kritičke filmove, stavove, pisanja i tako dalje. Prema tome, kad ja danas naglasim neke vrednosti te bivše Jugoslavije u poređenju sa svim drugim bivšim socijalističkim zemljama, a ne samo Sovjetskim Savezom,

nego i Poljskom, pa i Češkom pre Praškog proleća i Poljskom pre Solidarnosti, mi vidimo da je Jugoslavija bila zemlja koja je najviše cenjena u svetu. Ja sam mnogo putovala. Gde god sam otišla, kad kažem da sam iz Jugoslavije, odmah sam dobijala i jak dignitet kao po-jedinac, za razliku, recimo, od ljudi iz drugih socijalističkih zemalja.

Ono što smo imali u određenim oblastima – ja ne govorim o politici, politika je bila autoritarna, to je sasvim bezuvjetno. Međutim,

to je bio umereni autoritarizam, mada ja to uzimam za zrnem soli, ali bez obzira na to ipak taj umereni autoritarizam je davao više mogućnosti i nama koji se sa tim autoritarizmom nismo slagali da pišemo svoja dela, da pravimo filmove, snosimo konsekvence i rizike, ali da radimo. Imali smo veći prostor slobode.

Ja vam mogu reći da danas osećam manji prostor slobode za ono što radim, a radim na način na koji sam radila i onda – kritički posmatram ovo društvo u kojem živim. Nekid dan sam čula od jednog mladića koji ima 18 godina da je on član omladinske jugoslovenske marksističko-lenjinističke organizacije. Za

mene je to apsurd danas, jer marksističko-lenjinistička organizacija trebalo je davno da se ugasi, pre svega lenjinistička, a i ona neka dogmatska marksistička.

Dakle, takve obnove su besmislene. Ali ima nečega, recimo u kulturi, opet naglašavam jer mi je najpoznatija oblast, što bi moglo da nas trgne i da pokaže da bilo hrvatski turbo-folk ili srpski turbo-folk ili slovenački turbo-folk, on je turbo-folk – populistička kultura koja snižava vrednosti, ne samo opšte ljudske nego i kulturne vrednosti.

Ja sam sad nedavno završila kvalitativna istraživanja deset gradova Srbije putem intervjua, gde se pokazuje na kom nivou tra-gičnom su ljudi u kulturi. Bilo je ljudi, kad smo postavili pitanje šta je za vas kultura – kultura, pa nikad za to nismo ni čuli, niti smo razmišljali, niti nas to interesuje, ne znajući da bez kulture ne bi mogao da govori, ne bi mogao da se ponaša, ali vidimo kako se ponašaju mnogi.

Moramo vršiti poređenja, molim vas, da bismo znali šta od te zemlje vredi sačuvati, a ima nešto što vredi.

MILENKO IVANOVIĆ: Poslije priče gospođe Golubović, ovo mi malo liči kao pripremna sjednica trećeg zasjedanja AVNOJ-a. A predstava o kojoj se priča kao kulturno-obrazovni program u novom NOB-u.

E sad, Muharem mi je dao dobar šlagvort sa Ivom Andrićem.

Čini mi se da će Jugoslavija i taj prostor prevashodno počivati na kulturološko-elitističkom konceptu. U slučaju Ive Andrića, Mile Stojić je dao možda jednu od najboljih definicija, tako je, čini mi se, definisao i jugoslovenski prostor iliti srpsko-hrvatski, hrvatsko-srpsko-bosanski prostor zbog jezika. Kaže Mile Stojić za Ivu Andrića: jezik mu je srpski, podrijetlo mu je hrvatsko, a duša mu je bosanska. Na tom nivou i dalje će postojati taj jugoslovenski prostor.

A pitao bih prije svega pisce da mi kažu – ja jesam u neku ruku i jugonostalgičar – kako ćemo se odbraniti od toga da ovakve tribine i ovakve priče, kad gledate šta je literatura, koje je bogatstvo frizura, a zamislite da su došli oni kratko ošišani sa debelim vratovima, kako bi im objasnili ako postavite pitanje da li je ovo priča intelektualne narikače nad lešom koji ne možemo da sahranimo dvadeset godina?

MILJENKO JERGOVIĆ: Ako je priprema zasedanja AVNOJ-a, ti si esejista, znači ti si Vidmar, ti treba da predložiš ko će da ide u maršale.

ANTE TOMIĆ: Odraniti se može samo brzim nogama. Od tih ljudi se isključivo može bježati. I kako bi se reklo, nema razgovora. Inače, kod nas nema razgovora sa neistomišljenicima. Kod nas se svi razgovori vode među istomišljenicima. I to je onako malo tužno, ali možda je svugdje to zapravo tako.

Naravno, mislim, problem je što je kod nas nasilje, kad kažem kod nas, mislim na prostor koji je Milošević nazvao skraćenom Jugoslavijom. Dakle, izuzimam Sloveniju iz toga. Dakle, kod nas je nasilje patriotski legitimizirana stvar. Jer, ako si nasilan i imaš neke ideje, ti imaš iza sebe državu i pravo, tako da ti ćelavi i bradati tipovi su svugdje ljudi koji su za razliku od nas svih drugih, svoji na svome. A mi trebamo imati samo brže noge. Ja da kucnem u drvo, dosad sam ih imao. Ja mislim da tu nema drugog odgovora.

MUHAREM BAZDULJ: Bio je onaj momenat kad su ti ćelavi, debelih vratova napali zagrebačko-sarajevsku frakciju Zabranjenog pušenja 1997. u nekom zagrebačkom klubu i najviše batina je dobio Zenit Đozić, zvani Zena, i onda ga je novinar pitao da li je on jednom od svojih napadača uzvratio udarac, on je rekao: nisam, ali sam se par puta dobro blokirao.

ANTE TOMIĆ: Kako je Jugoslavija još uvijek živa, mogu posvjedočiti osobnim primjerom, a to je situacija kad se nađeš sa nekim tako rabijatnim nacionalistima. Prije nekoliko tjedana sam sa Borisom Dežulovićem – Dežulović je u ovom trenutku zapravo jedina jugoslavenska činjenica, on djeluje na čitavom prostoru, u svim novinama piše nekakve kolumne – zajedno s njegovom ženom, nećakom i mojim sinom, išli smo na utakmicu Hajduk-Dinamo i našli smo se u jednom trenutku u hrpi navijača Hajduka koji su mene prepoznati i počeli mi dovikivati svakakve prostote. Boris Dežulović je bio ljubomoran zato što njega nisu prepoznali.

Ali to kako je Jugoslavija još živa, došao je klinac, od valjda osamnaest godina, i rekao mi da sam udbaš. Ja reko: pa jesi li normalan, je li ti znaš šta to govoriš? Onda je Julijana, kako znaš Julijana uvijek može razgovarati sa svakim, ona je otprilike imala 45 minuta političko predavanje za klinca, a ovaj se iznervirano

>>

u jednom trenutku okrenuo prema meni, sin se jako uplašio, ali je meni bilo vrlo zabavno – oni su mi vikali: “Cigane”, a ja sam im mahao i slao poljupce – a onda me je taj klinac koji je rekao da sam udbaša jako iznervirao i rekao: nemoj se zajebavati, sad ćemo te ispljeskati. Ja sam rekao: zašto mi? Pa nisam ja Brus Li da se borim sa svima, daj mi odredi jednoga. Ali ta psihologija čopora je tu.

I zapravo, ne bojim se od tih, čak i ne bježim puno. Ja mislim da su oni uglavnom kukavice koje se dobro osjećaju u čoporu.

TEFOIL PANČIĆ: Odvešću te ja u Zemun, pa ćemo da vidimo.

SLOBODAN ČVOROVIĆ: Samo bih kratko da se nadovežem na poslednju ili pretposlednju rečenicu gospođe Mire Karanović – dajte da možemo da volimo. To je, ja verujem i znam, osnov ponovnog – hajde reći ću jaku reč – jedinstva ovih prostora, koji su, opet ću da se kreativno izrazim, energetski popucali. Znači, popucali su od raznoraznih, od minijaturnih do sve većih srednjih i najjačih sukoba u raznoraznim svojstveničko-žudećim, stomačnim i tako dalje potrebama, žudnjama, vlastodržecim i tako dalje.

Dakle, Jugoslavija je svojevremeno kao jedan podvig posle strahota Drugog svetskog rata, baš u zanosu podviga i nastajala, posle ovoga rata je ponovo sad u jednom pribiranju sebe, da tako kažem, tog jednog zajedničkog esencijalnog osećanja kojem, po meni bar, moramo da damo mnogo veću snagu, mnogo veće dostojanstvo. To je osećanje koje provejava ovde koje je Mirjana na kraju ovako protumačila – dajte da možemo da volimo sa svim, dozvoličete, manifestacijama tog osećanja koje se najviše koliko je dato emaniraju i ispoljavaju u umetničkom. Ono jedino na najbolji način naglašava i oseća taj nerv, da kažem nerv kreacije.

NADA KORAĆ: Rođena sam u YU. Dakle, ovo je već kao onaj ustanak kod anonimnih alkoholičara. I ja sam psiholog. I ovog puta ću, u stvari, nešto da kažem iz perspektive psihologa.

Prvo, ja sam se našla, naravno, u svakoj od ovih priča na neki način. Vidim da se često ponavlja ova metafora o lešu, dakle o nekome, pokojniku koga treba sahraniti. To je jako važno i mi psiholozi znamo i pričamo stalno o tome da je važno da se poslovi završe, da je važno da se figura zatvori, da se kontakt završi i da figura pređe u pozadinu.

To je važno za svakog od nas pojedinačno iz nekakvih autoterapeutskih razloga, ali sad kao psiholog istraživač, koji se bavi decom, da dodam još nešto, a to je da je strašno važno da mi završimo te poslove zbog dece, uključujući čak i te mlade kojih se pribojavamo, da oni novi mladi koji dolaze ne budu takvi da ih se pribojavamo. Moramo da završimo tu priču, moramo da im kažemo zapravo šta je to bilo.

Ja sam kao istraživač sa svojom kolegicom Milenom Vranješević završila jedno istraživanje, nažalost, rezultati su obrađeni, ali nisu još protumačeni i ja vas ovde neću daviti rezultatima. Ali, dakle, istraživali smo šta deca uzrasta od sedam i od deset godina misle da je to Jugoslavija. Pitanje je bilo, dakle, tako postavljeno – šta je to Jugoslavija, da u stvari damo prostora i onoj deci koja zapravo ne znaju šta je to i koja ne smeštaju to u prošlost. I tu smo dobili jako zanimljive rezultate među kojima bih u stvari pomenula tu veliku konfuziju u glavama dece.

I zbog te konfuzije je strašno važno da tu figuru zatvorimo i da im je nekako jasno pokažemo, da bi, u stvari, s jedne strane bili oprezni prema onome zbog čega se Jugoslavija ovako strašno raspala, a s druge strane zbog toga da bi bili u stanju da na neki način održe i razviju ono zbog čega je ona imala razloga da nastane i da postoji.

NEVENA BOJIČIĆ: Mirjana je rekla da ju je bilo sramota da kaže da je Srpkinja, a onda sam se setila jedne sjajne epizode iz Miljenkove knjige *Otac*, kada on kaže da je baka tako brižna i blagoopsednuta higijenom rekla povodom svog unuka: pazi da kod tih Srba ne pojede nešto, pa su onda roditelji deteta napali baku kako se usudila da to kaže, pa još pred detetom.

Dakle, ono što ja doživljavam, a ja pripadam toj generaciji osamdesetih, toj posttitovskoj generaciji, ono što ja osećam kao prevažno jugoslovensko nasleđe i tu klicu lepog jugoslovenstva, jeste taj zazor, taj zazor od nacionalizma, koji mislim da nam danas i te kako nedostaje, ako uopšte možemo o njemu govoriti osim na ravni incidenta.

Tako da to što je Mirjana rekla, a što je Miljenko tako lepo prikazao u svojoj knjizi, mislim da možemo sa tim računati kad govorimo o Jugoslaviji i tim što privatnim što političkim tekovinama. Hvala.

MIRJANA KARANOVIĆ: Mog druga Dinu Mustafića, pošto je on tamo direktor MESS-a, a pre nekoliko godina bio je direktor Narodnog pozorišta, jednom sam pitala: je li, majke ti, ko tebi drži leđa? Kaže on: kako misliš? Pa kažem: mislim to, u političkom smislu neko, jer ovde uvek ako si na nekoj funkciji, ovde te uvek zapravo neko pridržava. On kaže: niko. Pa kako je moguće da ti uopšte opstaješ tamo, ukoliko te neko ne pridržava. On kaže: ne znam, ja shvatam da je to zato što oni tamo nemaju nikog drugog ko je dovoljno sposoban i kome bi uvalili takav jedan posao da radi.

Ali šta hoću da kažem? Tada u toj bivšoj zemlji, mislim, nešto se dogodi, nekoga negde hoće da zatvore, da hapse, sad sam se setila Šešelja kad je, ja se ne sećam tačno šta je bilo, ali kad je neka frka bila tamo u Sarajevu, nešto su hteli da ga hapse i sudili mu, to su iz čitave Jugoslavije neki potpisi stizali, neke peticije, svi su se uzbunili. I sad, ima tu i drugih ljudi. Nekako, odjednom se okupe neki ljudi, podršku ti daju. A sad, kad se meni ovo dešavalo, prvi put oko Grbavice nešto malo, pa posle ovo drugi put kad su me napali za ovu Albanku, pa onda odjednom nešto, ne znam, neki ljudi mi se jave, pa se nekako osećaš dobro kad shvataš da imaš podršku, možda ne čitavog društva, ali ljudi koje ti poštuješ i ceniš, oni te negde podržavaju.

E, to je ono što mislim da mi nemamo sada. Mi imamo rasparčano to i sad ako se nešto dešava, neko sranje tamo u Sarajevu ili u Zagrebu, oni jedino mogu da se oslone na neku tu svoju sredinu, a te sredine su mnogo manje nego što su nekad bile. I zato u tom smislu ja osećam nedostatak. Jer, vrlo retki su ti neki slučajevi da kada se nešto desi u Beogradu ili u Sarajevu ili u Zagrebu ili ne znam gde, da onda nešto svi tu obrate pažnju. O tome se ne piše, pa i nekako mislimo – šta me briga, to je druga država. A to je nekad bilo prosto pravilo. ◀

FONDACIJA FRIEDRICH EBERT

Opšte informacije

Fondacija "Friedrich Ebert" osnovana je 1925. godine kao političko nasleđe prvog demokratski izabranog predsednika Nemačke, Friedricha Eberta. Socijaldemokrata Ebert, koji se od zanatlije uzdigao na najvišu državnu funkciju, podstakao je osnivanje Fondacije sa sledećim ciljevima:

- političko i društveno obrazovanje ljudi svih društvenih slojeva u duhu demokratije i pluralizma
- stipendiranje mladih, nadarenih studenata i podrška u istraživačkom i naučnom radu
- doprinos međunarodnoj komunikaciji i saradnji

Fondaciju "Friedrich Ebert" su nacisti zabranili 1933. godine, a 1947. je ponovo počela sa radom i do danas sledi svojim brojnim aktivnostima tada postavljene ciljeve.

Kao privatna, kulturna i institucija od javnog interesa, sledi ideje i vrednosna načela socijalne demokratije.

Od samog osnivanja Fondacija se zalaže za međunarodnu saradnju i osniva svoje kancelarije u preko sto zemalja sveta dajući doprinos razvoju pluralizma, pravne države, socijalne pravde i nenasilnom rešavanju konflikata u državi i društvu. "Friedrich Ebert" fondacija je privatna, kulturna i institucija od javnog interesa, koja sledi ideje i vrednosna načela socijalne demokratije i radničkog pokreta. Deluje širom sveta aktivnostima u duhu prvog predsednika Nemačke Republike, gospodina Friedricha Eberta.

Zadaci fondacije su:

- političko i društveno obrazovanje kao sistem za prenos demokratskih vrednosti i stavova
- podrška međunarodnom razumevanju i partnerstvu sa zemljama u razvoju
- podrška studentkinjama i studentima, talentovanim za nauku i angažovanim u društvenim aktivnostima, kao i novim generacijama naučnika i naučnica iz zemlje i inostranstva
- naučni i istraživački rad
- podrška kulturi i umetnosti

Partneri Fondacije "Friedrich Ebert" su sindikati, nevladine organizacije, udruženja građana, istraživačke i edukativne

institucije, građanski pokreti, organizacije civilnog društva, parlamenti, državne institucije i međunarodne organizacije. Težišta rada svih kancelarija fondacije odgovaraju i posebnim potrebama i zahtevima lokalnih partnera. Obrazovanje, savetovanje ili razmena iskustava sprovodi se uz pomoć eksperata ili ekspertskih grupa na edukativnim skupovima, konferencijama, seminarima, radionicama, javnim tribinama. U zemljama istočne i jugoistočne Evrope tematski okviri obuhvataju, između ostalog, demokratizaciju društva, ekonomski oporavak i proces privredene i političke integracije u Evropsku uniju.

Međunarodna saradnja

Međunarodna saradnja spaja Fondaciju Friedrich Ebert sa partnerima u preko sto zemalja sveta.

Cilj ove saradnje je podrška većoj participaciji, pluralizmu, pravnoj državi, socijalnoj pravdi i nenasilnom rešavanju konflikata, kako u državi tako i u društvu. Partneri Fondacije su sindikati, udruženja, istraživačke i obrazovne institucije, građanski pokreti, organizacije civilnog društva, ali i parlamenti, institucije vlasti i međunarodne organizacije.

Oblasti rada su u koheziji sa potrebama lokanih partnerskih organizacija. Obrazovanje, savetovanje i razmena iskustava sprovode se putem saradnje sa ekspertima, organizovanjem konferencija, seminara, okruglih stolova i radionica. Spekter tema prostire se od demokratizacije u mnogim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike, do tranzicije u srednjoj i istočnoj Evropi i problema ekonomske i političke integracije u Evropi i širom sveta.

Fondacija u Srbiji

U Srbiji Fondacija "Friedrich Ebert" radi od 1996. godine podržavajući razvoj civilnog društva i demokratizaciju društvenih struktura kroz seriju projekata. Partneri Fondacije na ovim prostorima su, pored ostalih, sindikati, nevladine organizacije, naučne ustanove, slobodni mediji, politički edukativni centri itd. Fondacija u saradnji sa svojim partnerima organizuje edukativne skupove, seminare, okrugle stolove, konferencije, tribine, publikuje i promovise časopise, naučne studije i istraživanja. Potpomaže uspostavljanje dijaloga između različitih etničkih grupa, političkih partija i sindikata, nenasilno rešavanje sukoba, uspostavljanje dijaloga i saradnje, i pruža podršku društvenim institucijama (fakultetima, institutima, školama) u njihovom naučnom radu.

Friedrich Ebert Fondacija,

kancelarija u Beogradu, Dositejeva 51, 11000 Beograd

tel/fax: 011/3283-294 3283-285 3283-271, e-mail: fes.bgd@fes.rs

www.fes.rs